

Чечелюк О. Ю.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

«ХАРТІЯ-77» ЯК ПРИКЛАД ОПОРУ РЕЖИМУ «НОРМАЛІЗАЦІЇ» ТА БОРОТЬБИ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ

У статті проаналізовано соціально-політичну ситуацію, яка існувала в чехословацькому суспільстві з приходом до влади Г. Гусака у 1969 році. Досліджено соціальні, політичні та правові передумови до створення «Хартія-77» в Чехословаччині. Охарактеризовано зміст декларації «Хартія-77», її мета та основні принципи «Хартії-77». В результаті дослідження з'ясовано, що автори декларації наголошували на тому, що «Хартія-77» була вільною, неформальною та відкритою асоціацією людей різних поглядів, віросповідань та професій, об'єднаних бажанням індивідуально та колективно боротися за повагу громадянських прав і прав людини у своїй країні. Крім того, наголошувалося, що «Хартія-77» не організація, вона не мала правил, постійних органів чи формального членства. «Хартія-77» не мала на меті викласти власну платформу політичних чи соціальних реформ або змін. Таким чином, підкреслювала, що вона була основою не політичного опозиційного руху, а громадянської ініціативи. Поряд з цим декларація висвітлювала низку сфер громадянських прав і прав людини, в яких чехословацький режим діяв з порушенням Гельсінського Заключного акту та актів ООН. Окрім порушень громадянських прав і прав людини, в декларації також коротко розглядався зв'язок між порушеннями громадянських прав та діями керівництва держави у здійсненні влади та інтерпретації закону. В дослідженні також охарактеризовано реакцію чехословацької влади на появу «Хартія-77» та її заходи направлені на дискредитацію та зменшення впливу на тогочасне чехословацьке суспільство незалежної громадянської ініціативи «Хартія-77». З'ясовано, що «Хартія-77» окрім питань дотримання права людини та громадянина, приділяла увагу в опублікованих та поширених нею документах також проблемам освіти, релігії, культури, проблемам навколишнього середовища. У статті також проаналізовано проблеми та недоліки в діяльності «Хартії-77», з якими вона зіткнулась у своїй діяльності. Автор дійшов висновку, що підписання «Хартії» – це акт громадянської відповідальності та мужності дисидентів проти режиму. Її діяльність щодо документування політики репресій, придушення прав та свобод, що здійснювалася режимом, продемонструвала руйнівні наслідки, яких зазнала країна внаслідок цієї політики. «Хартія-77» не лише розширила існуючий дискурс про права людини фактично започаткувавши правозахисний рух в країні, але й заклала фундамент для формування громадянського суспільства, ставши яскравим символом боротьби за права людини та опору режиму для свого народу.

Ключові слова: «Хартія-77», режим «нормалізації», Чехословаччина, Гельсінські угоди, права людини, правозахист, дисиденти, чехословацький правозахисний рух.

Постановка проблеми. В Гельсінкі 1 серпня 1975 року президент Чехословацької Соціалістичної Республіки Г. Гусак поставив свій підпис під Заключним актом Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ). Сьомий пункт цього документа зобов'язував учасників НБСЄ поважати права людини та основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань. Однак держави радянського блоку не мали наміру виконувати свої зобов'язання щодо прав людини. Тодішня Чехословаччина не була винятком. З огляду на це, група чеських дисидентів вирішила створити незалежну ініціативу, яка б стежила за порушеннями прав людини та громадянина з боку

владного режиму, поширюючи інформацію про факти порушень прав людини в середині країни та в міжнародному середовищі. В історії Чехословаччини та правозахисного руху ця незалежна громадянська ініціатива відома як «Хартія-77». Історію створення, діяльності та здобутків «Хартії-77» як яскравого прикладу боротьби з тоталітарним режимом у своїй країні неможливо оминути, здійснюючи комплексне дослідження правозахисного руху на територіях СРСР та країн ОВД, що й зумовлює актуальність цього дослідження. Окрім того, актуальність зумовлюється тим, що досліджуючи анти тоталітарні рухи в Чехословаччині, в історіографії найбільший інтерес дослідників

становлять події «Празької весни» і значно менше уваги опору громадянського суспільства в період режиму «нормалізації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності «Хартії-77» стало предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Пречан, М. Отагал, Ї. Ванчура, П. Блажек, Л. Новак-Каляєва, А. Слесаренко, С. Мотрук, Р. Песік, Р. Мокрик, та інші. В українській історіографії питання діяльності «Хартія-77» у період нормалізації представлено в працях Л. Новак-Каляєвої «Чеська практика правозахисту в умовах іноземного панування: до двадцятиріччя Оксамитової революції» та «Формування міжнародної інфраструктури захисту прав людини в країнах Центральної і Східної Європи та її вплив на владні інституції в 70–80-х рр. XX ст.», С. Мотрук «Громадянське суспільство в добу кризи режиму «нормалізації» та генезису євроатлантичного курсу Чехословаччини», Р. Мокрик «Хартія-77: на початку був рок'н'ролл», А. Слесаренко «Самвидавничі періодичні видання в Чехословаччині 1968–1989 рр.». В західній історіографії діяльність «Хартія-77» представлена в працях Г. Скіллінга «Хартія-77 і права людини в Чехословаччині», В. Собелл «Чехословаччина: спадщина нормалізації», В. Пречан «Вступ до Хартії-77», М. Отагал «Опозиція, влада, суспільство 1969–1989», та інші. Джерельну базу дослідження також становить збірник «Charta-77: Dokumenty 1977–1989» під редакцією В. Пречана та Б. Цісаржовської, збірник інформаційних матеріалів «Charter-77 After 30 Years» оприлюднений Архівом національної безпеки США.

Аналіз історіографії та джерельної бази свідчить, що українські та зарубіжні дослідники зробили значний внесок у розробку даної теми. Однак, в українській історіографії висвітлені тільки окремі аспекти діяльності чеського правозахисного руху цього періоду, а роботи, що торкаються всього комплексу проблем, носять оглядовий характер. Отже, ця проблематика потребує подальшого вивчення та об'єктивного аналізу

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правозахисної громадської ініціативи «Хартія-77» та її досвіду захисту прав людини та громадянина в умовах опору режиму «нормалізації».

Виклад основного матеріалу. Образ радянських танків, що їдуть вулицями Праги у серпні 1968 року з метою придушення спроби «Празької весни» реформувати комуністичний режим, символізували переломний момент в історії холодної війни, різко поклавши край ілюзії можливості

реформованого «соціалізму з людським обличчям» у Східному блоці. Почалася, так звана, доба «нормалізації» Г. Гусака [1].

Як зазначає чеський історик М. Отагал, першими завданнями адміністрації Г. Гусака були зміцнення внутрішньої єдності партії та посилення контролю над соціальними інститутами. Внутрішньопартійні чистки почалися на початку 1970 року для виявлення потенційних опонентів політики «нормалізації» [12]. Під час інтерв'ю оцінювалася поведінка членів партії, особливо під час Празької весни, а також їхнє ставлення до окупації та нової політичної лінії партії. Другий етап був зосереджений на усуненні потенційної опозиції поза партією. Метою був такий собі суспільний договір, негласна угода між громадянами та державою. Фактично, це була модель поведінки, згідно з якою мали діяти громадяни, які поважали «договір». Суспільний договір ґрунтувався на припущенні, що в радянській соціальній системі громадяни «обмінювали» свої громадянські права на матеріальний добробут, гарантії зайнятості та соціальні пільги [13]. Кульмінацією репресивних заходів, вжитих державою проти опозиційних груп, стала операція «Опозиція», розпочата в листопаді 1971 року. Її мета – придушення позапартійної опозиційної діяльності в країні та припинення контактів опозиційних активістів з політично активними громадянами, які виїхали в еміграцію. Через кілька тижнів після серії арештів було затримано близько 400 громадян. Опозиційні групи, які залишилися на волі, перебували під наглядом служб державної безпеки, а деякі з них були змушені давати свідчення проти затриманих [13]. Діяльність організованої опозиції практично завмерла.

Як зазначає Л. Вацулік – письменник, журналіст, відомий своїм маніфестом «Дві тисячі слів», під час Празької весни – «нормалізація» фактично являла собою «атаку на саме поняття нормального життя» [12].

Канадський дослідник Г. Скіллінг та чеський дисидент В. Бенда зазначає, що поряд з режимом «нормалізації» у ЧССР почало складатися «паралельне суспільство» або «паралельний поліс», де виникали власні правові концепції [2]. Початок незалежної антиурядової ініціативи був викликаний ратифікацією чехословацьким урядом двох важливих Гельсінських міжнародних договорів. Це – Міжнародний пакт про права людини і громадянина та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Договори ратифіковані 11 листопада 1975 року чехословацьким урядом

і включені до конституції 23 березня 1976 року. Це стало сигналом до посилення тиску на чехословацькі урядові інституції з метою гарантування прав своїх громадян та спричинило зростання опозиційної діяльності всередині країни.

Як вказує М. Маховець, чеський письменник, літературний критик та перекладач, остаточний поштовх до декларації «Хартія-77» був наданий після арешту музикантів рок-гуртів «The Plastik People of the Universe» та «DG-307». У країні існувала підпільна або неформальна, заборонена і фактично андеграундна музична субкультура [15]. З точки зору комуністичної партії, розправа з музикантами та їхніми прихильниками, які залишили офіційне суспільство, була логічною. Слушна нагода втрутитися в діяльність андеграунду, що діяв поза офіційною культурою і законом, з'явилася, коли в 1976 році в Чеське Будейовіце проходив музичний фестиваль. Поліція заарештувала учасників і кількох прихильників «The Plastik People of the Universe» та DG-307 і звинуватила їх у хуліганстві [15]. За словами В. Гавела, це був «напад тоталітарного режиму на саме життя, на свободу і недоторканність людини» [14].

Під керівництвом В. Гавела багато дисидентів вирішили стати на захист музикантів, написавши листи протесту та петиції [15]. Деякі комуністи, розчаровані політикою нормалізації, також відреагували на інцидент. Судовий процес об'єднав опозицію. На переговорах у грудні 1976 року було вирішено, що майбутня спільна декларація базуватиметься на громадянських правах і правах людини.

1 січня 1977 р. діячі науки і культури підписали декларацію відому як «Хартія-77». Як відзначає в своєму дослідженні к.і.н., доцент С. Мотрук, появи «Хартії-77» передувала клопітка робота ініціативної групи у складі П. Когоута (саме йому належало авторство назви документа), Л. Вацуліка, В. Гавела, З. Млинаржа, П. Угла та інших дисидентів із розробки концепції «Хартії», проєктів першого тексту (три версії), збирання підписів. На зустрічах представників досі ізольованих об'єднань було визначено світоглядний спектр майбутньої спільноти – від музикантів андеграунду через комуністів до троцькістів, від письменників різних течій та авторів-одинаків до релігійних людей [4].

В. Бенда, учасник «Хартія-77» в своїх коментарях відзначив, що «Асоціація окремих громадян з «Хартією-77» базувалася на підписанні різних документів, опублікованих «Хартією-77». Політичні розбіжності між різними підписантами

«Хартії-77» були першопричиною політичного плюралізму «Хартії-77». Вона не обмежувала окремих осіб (підписантів) або групи в політичних уподобаннях: ми всі ретельно дотримувалися і поважали основи фундаментальної політичної культури, яка нас об'єднувала, яку ми відстоювали і, яку ми ніколи не намагалися жодним чином зрушити вліво або вправо» [9]. Її аполітичність (політичний нейтралітет), як охарактеризував діяльність «Хартії-77» В. Гавел, відігравала як важливу роль від початку і до кінця активного існування «Хартії-77» [14].

Головними «спікерами» «Хартії-77» стали В. Гавел, професор Я. Паточка та колишній міністр закордонних справ Чехословаччини в період «Празької весни» Ї. Гаск. У декларації викладалася мета та основні принципи «Хартії-77» [5]. Наголошувалося, що ««Хартія-77» є вільною, неформальною та відкритою асоціацією людей різних відтінків поглядів, віросповідань та професій, об'єднаних бажанням індивідуально та колективно боротися за повагу громадянських прав і прав людини в нашій власній країні та в усьому світі – прав, наданих усім людям двома згаданими міжнародними пактами, Заключним актом Гельсінської конференції та численними іншими міжнародними документами, що виступають проти війни, насильства та соціального чи духовного гноблення, і які вичерпно викладені в Загальній хартії прав людини ООН. «Хартія-77» виникла на основі дружби та солідарності між людьми, які поділяють нашу турботу про ті ідеали, які надихали і продовжують надихати їх життя та роботу. «Хартія-77» не є організацією; вона не має правил, постійних органів чи формального членства.

Вона охоплює всіх, хто погоджується з її ідеями і бере участь у її роботі. Це не є основою для будь-якої опозиційної політичної діяльності. Як і багато подібних громадських ініціатив у різних країнах, на Заході та Сході, вона прагне просувати загальні суспільні інтереси. Таким чином, «Хартія-77» не має на меті викласти власну платформу політичних чи соціальних реформ або змін, а в межах свого власного поля впливу вести конструктивний діалог із політичною та державною владою, зокрема, звертаючи увагу на окремі випадки порушення людських та громадянських страхів, документувати такі скарги та пропонувати засоби правового захисту, вносити пропозиції більш загального характеру, розраховані на зміцнення таких прав та механізмів для їх захисту, діяти як посередник у конфліктні ситуації, які можуть призвести до порушення прав тощо.» [10].

Таким чином, декларація «Хартія-77» від 1 січня 1977 року висвітлювала низку сфер громадянських прав і прав людини, в яких чехословацький режим діяв з порушенням Гельсінського Заключного акту та актів ООН. Окрім порушень громадянських прав і прав людини, в декларації також коротко розглядався зв'язок між порушеннями громадянських прав та діями керівництва держави у здійсненні влади та інтерпретації закону. Хоча «Хартія-77» зайняла рішучу позицію щодо дій чехословацького режиму через його зобов'язання за договорами про громадянські права та права людини, вона мала на меті підкреслити, що «Хартія-77» була основою не політичного опозиційного руху, а громадянської ініціативи. Декларація не мала на меті стати політичною програмою чи висунути конкретні пропозиції щодо масштабних соціальних реформ, а лише стимулювати суспільну дискусію. Тим не менш, «Хартія-77» стала початком зародження опозиції, яка кинула новий і особливий виклик режиму І. Гусака.

Підписанти представляли широкі верстви населення, включаючи не лише виключених членів партії, але й безпартійних, робітників, а також інтелектуалів і професіоналів, католицьке і протестантське духовенство, чоловіків і жінок, мешканців інших міст, а також Праги, і кількох словаків. Було очевидно, що Хартія здобула підтримку не лише так званої «соціалістичної опозиції» – виключених членів партії та інших реформаторів 1968 року, які протягом багатьох років були найпомітнішими виразниками інакомислення, – але й стала широким загальнонаціональним рухом, що об'єднав комуністів і некомуністів та пробудив широку симпатію навіть серед тих, хто не наважувався брати участь у ньому відкрито.

Чеський історик В. Пречан вказував, що «Захищаючи права людини та громадянські права, «Хартія» вдарила в ахіллесову п'яту режиму. Не маючи змоги обговорювати чи дискутувати з «Хартією» – оскільки принципи «Хартії» щодо невід'ємних прав людини є незаперечними – режим не міг прямо заперечити твердження «Хартії» про захист власних зобов'язань держави дотримуватися мінімальних міжнародних стандартів» [18].

Офіційною реакцією на «Хартію-77» стало застосування заходів пропаганди і репресій, які зовсім не гармоніювали з нібито «нормалізацією», досягнутою з 1969 року. Як відзначає в своєму дослідженні Г. Скіллінг, кампанія розпочалася ідентичною редакційною статтею в «Руде право» та «Братиславській правді» від 12 січня під назвою «Корабель, що зазнав аварії, і обрані самі», в якій

«Хартія-77» була названа «антидержавним, антисоціалістичним, антинародним, демагогічним наклепом», витвором агентів «антикомуністичних і сіоністських центрів» за кордоном. Звинувачуючи винних у тому, що вони були організаторами контрреволюції 1968 року, стаття проголошувала: «1968 рік не повториться». [7] Повністю ігноруючи питання прав людини і не реагуючи на звинувачення в їх порушенні, кампанія очорнення її спонсорів використовувала тон і термінологію п'ятдесятих років, і таким чином, у свідомості багатьох відродила страхи, які тимчасово розвіялися в початковій ейфорії [7].

Г. Скіллінг також відзначає, що звинувачення у контрреволюції та державній зраді були ще більш зловісними, оскільки супроводжувалися репресивними заходами. Поліція безпеки докладала постійних зусиль, щоб вистежити організаторів та учасників «Хартії-77», ізолювати та помістити в карантин її лідерів, а також виявити та знищити зв'язки хартистів між собою та з іноземними державами. Поліцейські переслідування мали на меті покарати ініціаторів і підписантів, залякати інших, вселити страх і відновити мир і спокій «нормалізації» до Хартії. Багатьох людей, навіть тих, хто не підписав Хартію, піддавали міліцейським допитам, обшукам у будинках, звільняли з роботи, затримували на короткий час, а в деяких випадках – заарештовували на тривалий час [7].

Парадоксально, що уряд, який ратифікував договори про права людини і таким чином зробив їх частиною чехословацького законодавства, вважав «незаконним» документ, який закликав до дотримання цих самих договорів і законів, і вважав злочинцями тих, хто його підтримував або підписав. Сама Хартія була офіційно названа такою, що суперечить чехословацькому законодавству, а її речників у січні Генеральна прокуратура попередила про можливість застосування проти них правових заходів [7].

У документі № 10 (29 квітня) «Хартія-77» закликала режим відмовитися від незаконних заходів і звільнити з-під варті всіх, хто був затриманий у зв'язку з Хартією. Вона закликала до виконання рішення Федеральних Зборів від 5 квітня, згідно з яким на комітети і депутатів було покладено обов'язок забезпечувати законність і дотримання прав і свобод [7]. Хартія вимагала, щоб усім громадянам було гарантоване право подавати скарги на порушення правового порядку. Хартія також запропонувала внести зміни до окремих законів з метою приведення їх положень у відповідність до міжнародних пактів з прав людини. Вона

закликала притягнути до відповідальності ЗМІ, органи державної безпеки та інші органи за зловживання службовим становищем [7].

Проти переслідування підписантів «Хартії-77» виступили міжнародні та національні правозахисні організації (наприклад, Amnesty International, Helsinki Watch, Help and Action, IGFM, Міжнародний комітет проти репресій, Міжнародний комітет на підтримку Хартії-77 в Чехословаччині), професійні асоціації та профспілкові організації, політичні партії та профспілкові організації, а також деякі західні урядовці. Окремим питанням є солідарність з боку східноєвропейських незалежних ініціатив, а також чехословацької еміграції. Багато людей також висловили свій протест. Формами протесту і солідарності були видання резолюцій протесту, організація масових листів протесту до представників чехословацького режиму, публікація подробиць випадків переслідувань у ЗМІ, демонстрації, голодування, фінансова і матеріальна допомога тощо.

Г. Скіллінг у своєму дослідженні вказує, що розробники «Хартії-77» прагнули отримати максимальний міжнародний ефект, посилаючись не лише на Гельсінкі та Белград, але, головним чином, на пакти ООН про економічні та соціальні права, а також про громадянські та політичні права, ратифіковані Чехословаччиною через кілька місяців після укладення Гельсінської угоди. конференції. За іронією долі, ця дія Чехословаччини, тридцять п'ятої держави, яка ратифікувала пакти, привела їх до повної чинності в міжнародному праві. Це також включило положення двох договорів до корпусу чехословацького законодавства [7]. Без сумніву, Хартія-77, посилаючись на пакти та Гельсінський заключний акт, намагалася підірвати аргумент Чехословаччини та Радянського Союзу про те, що права людини були питаннями внутрішньої юрисдикції, в які іноземні уряди чи міжнародні організації не мали права втручатися.

Ми погоджуємося з думкою Г. Скіллінга про те, що посилаючись на права людини, «Хартія-77» продемонструвала можливість громадян апелювати до Гельсінського акту, тим самим отримавши можливість не лише здійснювати громадський осуд дій владного керівництва держави, а й вимагати притягнення його до відповідальності.

Досліджуючи конфлікт між «Хартією-77» і чехословацькою адміністрацією Г. Гусака, ми фактично також досліджуємо конфлікт між громадянським суспільством і тоталітарною системою. Тому різка реакція керівництва на діяльність

«Хартії-77» була цілком логічною з огляду на природу тоталітарної системи.

Спираючись на політику та цілі оголошені в декларації, «Хартія-77» займалася розробкою та підготовкою документів з актуальних питань тогочасного чехословацького суспільства. Серед тем, яким «Хартія-77» надала увагу в опублікованих та поширених документах, були питання дотримання права людини та громадянина, соціальні проблеми, освіта, релігія, культура, проблеми навколишнього середовища. Документи «Хартії-77» адресувались владному керівництву держави, міжнародним інституціям та передусім своїм співгромадянам. Основним інструментом «Хартії-77», який сприяв донесенню необхідної інформації в тогочасних умовах став самвидав.

Як відзначає дослідник А. Слесаренко, «чехословацькі самвидавничі періодичні видання 1968–1989 рр. стали засобом критичної оцінки суспільства, індивідуального самовираження, збереження самоповаги і власної гідності. Цей індивідуальний мотив виконував одночасно і важливу соціальну функцію, адже завдяки самвидаву з'явилася можливість інтелектуального виживання багатьох людей.» [19].

Поряд з цим, історики, досліджуючи діяльність «Хартії-77» відзначають певні особливості в її функціонуванні в той період.

Професор Л. Новак-Каляєва надаючи оцінку діяльності «Хартії-77» відзначає, що «Хартія-77» була елітарним утворенням, хоча її діяльність була спрямована на більшість населення країни. Проте ця спрямованість була дещо декларативною, з огляду на те, що у спрощеному вигляді філософію «Хартії-77» розуміло лише обмежене коло освічених людей. Поряд з цим дослідниця робить висновок, що проголошення «Хартії-77» – акт громадянської мужності. «Хартія-77» стала уособленням правозахисного руху в чеських землях та осередком опору режиму «нормалізації» [2].

Дослідниця С. Мотрук в своєму дослідженні також зазначає, що ідеї «Хартії-77» сприймалися пересічними громадянами здебільшого як ідеалістичні, чим пояснюється її малочисельність та ізольованість осередків. Як елітарне утворення, що відображало погляди невеликої групи інтелектуалів репресованих режимом [4].

Ми погоджуємося з думкою згаданих науковців, що проблемою «Хартії-77» була певна відірваність від решти суспільства та відсутність суттєвих засобів для подолання цієї прірви. Однак, необхідно проаналізувати причини цієї проблеми. По-перше, природа суспільства в період

«нормалізації» фундаментально змінилася після 1968 року, як і комуністичний режим та спосіб його взаємодії зі своїми громадянами. Гіркий досвід раптового кінця реформізму, а також перехід до «споживацького соціалізму» та «соціалістичного суспільного» договору став основною причиною відсутності інтересу до підтримки інакомислення.

Як зазначав В. Гавел, байдужість стала «дуже активною соціальною силою» і більшість людей «неохоче проводять свої дні в нескінченному конфлікті з владою», не бажаючи присвятити своє життя благородній, але значною мірою «донкіхотській боротьбі». Крім того, страх – чи то втрати роботи, чи то створення проблем для своєї сім'ї, чи то переслідування – був не менш серйозним фактором небажання підписувати Хартію» [11].

Відповідаючи на запитання німецького журналу «Der Spiegel» наприкінці 1983 року «Чому Хартія-77, на відміну від опозиції в Польщі, знаходить так мало підтримки серед населення?», В. Гавел відповів: «Ситуація в нашій країні досить відрізняється від польської, і Хартія-77 також дещо відрізняється від «Солідарності». Її соціальний вплив не є прямим, він діє радше як певний виклик, заклик, як щось, з чим багато людей постійно – хочуть вони цього чи ні – змушені стикатися внутрішньо. У нього багато співчуття, але це більш-менш приховане співчуття. Інакше на даний момент і бути не може, тиск влади на суспільство надто сильний, а традиція відкритої, хоч і ненасильницької, непокори надто слабка. Підписавши Хартію-77, люди можуть втратити своє існування, відносний спокій, можливість навчатися, працювати за фахом тощо. Хартія-77 не пропонує загальної та одразу ж наслідуючої моделі поведінки, і я думаю, що вона не про це йдеться.

Вона просто каже правду, яку інші не можуть або не наважуються сказати, і цим вона допомагає якось «прояснити ситуацію». Хіба недостатньо, якщо хтось вирішить вигукнути, що король голий? І чи важливо, скільки людей це кричить?» [17].

По-друге, чехословацьке інакомислення було досить інтелектуальним і не мало засобів для об'єднання різних верств суспільства. Більше того, населення ставилося з недовірою до дисидентів та їхніх спроб досягти змін.

Втім, підписання Хартії стало актом громадянської відповідальності та мужності стояти за нею всім своїм єством, незважаючи на усвідомлення наслідків, таких як переслідування, ускладнення роботи чи особистого життя. Діяльність «Хартії-77» важко недооцінити, тому що її діяльність з документування політики репресій та придушення свобод, що здійснювалася з 1969 року І. Гусаком та його соратниками, продемонстрували руйнівні наслідки, яких зазнала країна внаслідок цієї політики.

Висновки. «Хартія-77» ознаменувала собою початок нової форми протесту проти комуністичних режимів у Східній Європі. Перетворивши вимоги Гельсінкських угод на публічні дії та розширивши існуючий дискурс про права людини на Центральну та Східну Європу, «Хартія-77» практично започаткувала правозахисний рух в країні та заклала фундамент для формування громадянського суспільства. Уся історія «Хартії-77» є визначним свідченням значення жертви, важливості опору державній владі, яка нехтує правами власних громадян, а також власними обов'язками. «Хартія-77» стала натхненням для майбутніх поколінь борців за права людини та демократію в Чеській Республіці та за кордоном.

Список літератури:

1. Історична правда. Хартія-77: на початку був рок'н'ролл. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/01/30/158910/> (дата звернення: 16.03.2025).
2. Новак-Каляєва Л. Чеська практика правозахисту в умовах іноземного панування: до двадцятиріччя «Оксамитової революції». *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2009. № 4. URL: <https://surl.lu/iwlpbu> (дата звернення: 16.03.2025).
3. Новак-Каляєва Л. Формування міжнародної інфраструктури захисту прав людини в країнах Центральної і Східної Європи та її вплив на владні інституції в 70–80-х рр. XX ст. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. № 1 (16). URL: <https://surl.lu/yzaxpo> (дата звернення: 16.03.2025).
4. Motruk S. Civil society during the crisis of the «normalization» regime and the genesis of Czechoslovakia's Euro-Atlantic course. *European Historical Studies*. 2022. No. 22. P. 86–103. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2022.22.6> (date of access: 16.03.2025).
5. Declaration of Charter-77 | World History Commons. *World History Commons*. URL: <https://worldhistorycommons.org/declaration-charter-77> (date of access: 16.03.2025).
6. Historical Documents – Office of the Historian. *Latest News – Office of the Historian*. URL: <https://surl.li/xruwl> (date of access: 16.03.2025).
7. Charter-77 and Human Rights in Czechoslovakia. *Google Books*. URL: <https://surl.li/jvyeni> (date of access: 16.03.2025).

8. Chipping Away at Czechoslovak Communism: The Helsinki Final Act and Charter-77 – Association for Diplomatic Studies & Training. *Association for Diplomatic Studies & Training*. URL: <https://adst.org/2016/12/chipping-away-czechoslovak-communism-helsinki-final-act-charter-77/> (date of access: 16.03.2025).
9. Charter-77 After 30 Years. *The National Security Archive*. URL: <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB213/index.htm> (date of access: 16.03.2025).
10. RFE/RL. Czech Republic/Slovakia: Text Of Charter-77. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/1083022.html> (date of access: 16.03.2025).
11. Sobell V. Czechoslovakia: the Legacy of Normalization. *East European Politics and Societies: and Cultures*. 1987. Vol. 2, No. 1. P. 35–68. URL: <https://doi.org/10.1177/0888325488002001002> (date of access: 16.03.2025).
12. Opozice, moc, společnost, 1969–1989. *Google Books*. URL: <https://surl.lt/waozau> (date of access: 16.03.2025).
13. Vladimír V. Kusin. From Dubcek to Charter-77: A Study of “Normalization” in Czechoslovakia, 1968–1978. New York: St. Martin’s Press. 1978. Pp. x, 353. \$18.95. *The American Historical Review*. 1979. URL: <https://doi.org/10.1086/ahr/84.4.1096> (date of access: 16.03.2025).
14. Moderní-Dějiny.cz | Václav Havel vzpomíná na dobu po zveřejnění prohlášení Charty-77. *Moderní-Dějiny.cz | Úvodní stránka*. URL: <https://surl.li/wnjcku> (date of access: 16.03.2025).
15. Machovec M. Writing underground reflections on samizdat literature in totalitarian czechoslovakia. Karolinum Press, Charles University. URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/W/bo46056276.html>.
16. Declaration of charter 77 | world history commons. *World History Commons*. URL: <https://worldhistorycommons.org/declaration-charter-77> (date of access: 16.03.2025).
17. Moderní-Dějiny.cz | václav havel o smyslu charty 77 a druhé kultuře (1983). *Moderní-Dějiny.cz | Úvodní stránka*. URL: <https://surl.li/uebcby> (date of access: 16.03.2025).
18. Vilém Prečan’s introduction to charter 77 | national security archive. *Home | National Security Archive*. URL: <https://surl.li/marmgl> (date of access: 16.03.2025).
19. Слесаренко А. В. Самвидавничі періодичні видання в чехословаччині 1968–1989 рр. *Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека | 190 років*. URL: https://www.lib.dp.ua/text/grani_2011_3_7.pdf (дата звернення: 04.06.2025).

Checheliuk O. Yu. “CHARTER-77” AS AN EXAMPLE OF RESISTANCE TO THE REGIME OF “NORMALIZATION” AND THE STRUGGLE FOR HUMAN RIGHTS

The article analyzes the socio-political situation in Czechoslovak society when G. Husak came to power in 1969. The subject of the study is the social, political, and legal prerequisites for the creation of Charter-77 in Czechoslovakia. The focus is on the content of the Charter-77 declaration, its purpose, and basic principles. The study has revealed that the authors of the declaration emphasized that Charter-77 was a free, informal, and open association of people from various political views, religions, and professions, united by a desire to struggle for the protection of civil and human rights in their country, both individually and collectively. The study argues that Charter-77 was not an organization because it lacked established rules, permanent bodies, or formal membership. It did not aim to develop its own platform of political or social reforms and changes. Thus, it was not the basis of a political opposition movement, but was a civil initiative. Along with this, the declaration highlighted several areas of civil and human rights in which the Czechoslovak regime acted in violation of the Helsinki Final Act and UN conventions. In addition to violations of civil rights and human rights, the declaration also briefly described the relationship between violations of civil rights and the actions of the state leadership in the exercise of power and in interpreting the law. The study also characterizes the reaction of the Czechoslovak authorities to the appearance of Charter-77 and its measures aimed at discrediting and reducing the influence of the independent civil initiative Charter-77 on Czechoslovak society of that time. Besides the issues of human and civil rights, it also focused on the problems of education, religion, culture, and environmental problems, reflected in the documents it published and distributed. The article also analyzes the problems and shortcomings of Charter-77, which it encountered in its activities. The author concludes that signing the Charter is an act of civic responsibility and courage of dissidents against the regime. Its activities in documenting the policy of repression, suppression of rights and freedoms, carried out by the regime, demonstrated the devastating consequences that the country suffered as a result of this policy. Charter-77 not only expanded the existing discourse on human rights by effectively launching a human rights movement in the country, but also laid the foundation for the formation of civil society, becoming a vivid symbol of the struggle for human rights and resistance to the regime for its people.

Key words: “Charter-77”, “normalization” regime, Czechoslovakia, Helsinki Accords, human rights, human rights protection, dissidents, Czechoslovak human rights movement.